

MENSEN ONDERWEG (I) - JAKOB – ZONDAG 21 JUNI 2020

Eén van de sterke kanten van de bijbel is, dat minder positief gedrag van de hoofdpersonen niet weggepoetst wordt. Jakob wordt helemaal niet zo sympathiek beschreven. Op slinkse wijze ontfutselt hij zijn broer Esau het eerstgeboorterecht en de vaderlijke zegen. Om dat doel te bereiken bedriegt hij en passant zijn eigen vader. Hij heeft zo zijn lieverdjes en voorkeuren: Rachel, Benjamin en Jozef. Zijn andere vrouw Lea en zijn andere kinderen staan bij hem op het tweede plan. Hij doet zijn naam dus eer aan: 'Jakob' - bedrieger, hielenlichter, pootje-haker, hak-zetter.

Al voor en tijdens de geboorte zit hij zijn broer dwars. Nog in de baarmoeder stoten ze tegen elkaar, alsof ze dan al een appeltje met elkaar te schillen hebben. Bij de geboorte houdt Jakob Esau's hiel vast, alsof hij hem tegen wil houden. De rivaliteit zit er al vroeg in. Jakob is een opportunist, een gewiekt mannetje. Als je hem een hand geeft, moet je daarna wel je vingers natellen... Hij maakt misbruik van een zwak moment van Esau. Hij ziet zijn kans schoon om zichzelf groter en machtiger te maken. Is dit nu een aartsvader, een geroepene, een gekozene, een mens naar Gods hart, die als roeping heeft om anderen tot een zegen te zijn? Jakob denkt alleen maar aan zichzelf, desnoods ten koste van een ander.

De bijbel windt er geen doekjes om en verbloemt niets. Mensen zijn géén heiligen. En toch - dat is het verbazingwekkende – toch wil God Zijn bedoelingen verwezenlijken door middel van zulke egoïstische en kleinmenselijke mensen. Mensen als Jakob, en laten we eerlijk zijn, mensen als u en ik, met onze niet altijd even prettige kanten...

Er zit ook nog een ander aspect aan de weg van Jakob. In een Joodse traditie wordt gesproken van *tien beproevingen* die Jakob ondergaat. Een levenslang proces van innerlijke reiniging en loutering, waardoor Jakob gaandeweg een ander mens wordt. Pas aan het einde van die weg kan hij in vrede heengaan, als een gezegende. Het voert te ver om ze alle tien te noemen, een paar slechts haal ik aan.

(1) Zijn vlucht voor de wraak van zijn broer Esau. Weliswaar heeft Jakob dat over zichzelf afgeroepen, maar toch: een zwervend bestaan, slapen onder de blote hemel, blootgesteld aan grote risico's en gevaren. Terwijl hij van oorsprong nu juist een huismus is, sterk gehecht aan huisje-boompje-beestje.

(2) *Zijn leven in ballingschap en dienstbaarheid aan zijn oom Laban, maar liefst 21 jaar lang.* Overigens zit hier ook iets van (goddelijke) gerechtigheid in. Zoals Jakob misbruik maakt van zijn vader Isaäk en zijn broer Esau, zo maakt Laban misbruik van Jakob. De bedrieger bedrogen...

(3) *En dan de persoonlijke drama's in Jakobs leven.* Zijn dochter Dina wordt verkracht. De vrouw van zijn hart, Rachel, sterft bij de geboorte van hun zoon Benjamin. En tenslotte moet Jakob tegen het einde van zijn leven nog die zware beproeving ondergaan van de dood van Jozef, zijn lievelingszoon, althans zijn vaste overtuiging dat hij dood is. Rondom Jozef keren vele elementen uit Jakobs leven weer terug. Haat, afgunst en bedrog. En weer duurt het jaren en jaren - 22 - voordat alles toch nog goed komt.

Door al deze beproevingen van lijden, verdriet en angst wordt Jakob langzaam maar zeker een ander mens, 'sadder and wiser'. Maar let wel, in deze verhalen staat niet dat God deze beproevingen op Jakob af stuurt om hem een lesje te leren. Nee, ze gebeuren, ze overkomen hem, sommige roept hij over zichzelf af door zijn egoïstisch gedrag. Ze komen dus niet van God. God is juist Degene die in het verborgene werkt, die dwars door dit alles heen Jakob een spiegel voorhoudt. Hoe blijf je er mens bij? Hoe ga je om met de fouten die je zelf maakt én met datgene wat je overkomt? Dat is een worsteling die een heel leven duurt. Het verhaal van de worsteling van Jakob bij de Jabbok is ook één van de tien beproevingen. Deze worsteling symboliseert zijn hele leven.

Jakob doorstaat duizend angsten, bang als hij is voor de vierhonderd man waarmee Esau hem tegemoet komt. Om zijn broer gunstig te stemmen stuurt Jakob een geschenk voor zich uit: drie kuddes met telkens een tussenruimte, in etappes. Golfbrekers om de kracht van Esau's woede te breken.

Een belangrijk woord keert telkens terug. Dat is '*aangezicht*'. Jakob zegt: 'Verzoenen wil ik Esau's *aangezicht* met het geschenk dat vóór mijn *aangezicht* gaat. Daarna wil ik zijn *aangezicht* zien. Misschien verheft hij mijn *aangezicht*'. Aldus gaat het geschenk zijn *aangezicht* vooruit. Jakob, bang voor de ontmoeting van aangezicht tot aangezicht, plaatst daar tussen in een geschenk om Esau's aangezicht te verzoenen. Het lijkt er trouwens op dat Jakob hier niet alleen maar handelt uit angst voor Esau, maar ook uit schuldgevoel over zijn vroegere bedrog en diefstal. Zou hij al wat veranderd zijn?

En dan horen we van dat wonderlijke en onbegrijpelijke gevecht in de nacht, bij de grensrivier de Jabbok. Een man worstelt met Jakob. Dat is eigenlijk al te veel

gezegd. *Iemand* worstelt met Jakob. Wie of wat is het? De verteller van dit verhaal houdt het bewust mysterieus. Het is onalledaags, het is geen gewone vechtpartij. Tijdens de worsteling wordt Jakob, die zich eerst bang en schuldig voelt, steeds sterker. Zijn tegenstander kan hem niet aan en raakt hem op zijn heupgewricht. Jakob klampt zich aan hem vast. De vreemde zegt: 'Laat mij gaan, want het morgenrood daagt'.

Wat gebeurt hier nu eigenlijk? Er zitten verschillende lagen in dit verhaal. Je had in die tijd het volksgeloof dat rivieren, de natuurlijke grenzen van een land, bewaakt werden door een riviergod, een grensdemon, die zijn territorium verdedigt en die je dus eerst moet bevechten voordat je het land kunt betreden. Een nachtelijk, lichtschuw wezen. Dit motief uit het volksgeloof gebruikt de verteller om iets duidelijk te maken over God en over Jakob.

Jakob bereidt zich voor op de ontmoeting van aangezicht tot aangezicht met zijn broer. Maar er moet eerst een andere ontmoeting plaatsvinden: met zichzelf, met God. De grensrivier staat symbool voor een oversteek die Jakob in zichzelf moet maken. Het uur U is aangebroken in zijn leven. Tijdens de worsteling groeit bij Jakob het besef, dat hij het beloofde land niet kan binnenkomen met een zegen die hij gestólen heeft, die hij zichzelf met bedrog heeft toegeëigend. Hij kan en mag alleen verder als hij de zegen ontvangt, van Godswege. 'Ik laat jou niet gaan tenzij jij mij zegent'. 'Hoe is je naam?'. 'Mijn naam is... Jakob'.

Nu zijn we bij de kern van het verhaal. Jakob noemt zijn naam en die betekent immers: bedrieger, hielenlichter. Door het noemen van zijn naam, zegt hij wie hij is: 'Ik ben een bedrieger'. Door toe te geven dat hij een bedrieger is, dat hij fouten gemaakt heeft, door zo onbeschermd en kwetsbaar de confrontatie met zichzelf aan te gaan, komt de weg vrij voor een nieuw leven. Hij ziet zijn eigen rol in de vijandschap tussen hem en zijn broer onder ogen - en dat is het begin van vrede. Als teken van dat nieuwe krijgt hij een nieuwe naam: 'Israël'. Strijder Gods. Vechter met (tegen?) God. En dan ontvangt hij ook de zegen: niet als Jakob, maar als Israël. Hier klinkt voor het eerst in de bijbel deze naam.

De naam van de ander, de Ander, blijft verborgen - Hij laat niet over Zich beschikken. De plaats van de worsteling krijgt wel weer een naam: 'Pni-el' – 'aangezicht van God'. 'Want', zegt Jakob, 'Ik heb God gezien *van aangezicht tot aangezicht* en mijn leven is gered'. Daar is dat steeds terugkerende woord 'aangezicht' weer. In de worsteling heeft Jakob iets van Gods aangezicht gezien, heeft hij gezien wie Hij is: een God die trouw is, die mensen zegent en

roept tot een nieuw bestaan. Jakob is aangeslagen, hij kan niet meer recht op zijn benen staan, hij gaat mank. Ontwricht, maar juist zo in evenwicht. Met andere woorden: een mens komt nooit ongehavend uit de strijd, als je het gevecht met jezelf, met je verleden, met God echt aangaat. Je raakt gebeukt en gebutst, je loopt littekens op – wonden die je herinneren aan het onvanzelfsprekende: dat je er bent, dat je er mag zijn met heel je levensgeschiedenis...

‘De zon gaat op over hem’, staat er veelbetekenend. Toen Jakob het land verliet, op de vlucht voor Esau, ging de zon onder. Nu gaat de zon over hem op en is de nacht van zijn ballingschap voorbij...

Ik zie dit verhaal als een samenballing, als een compacte schildering van de héle levensgeschiedenis van Jakob, van het volk Israël als geheel, en van onszelf, mensen onderweg die zoeken en tasten naar God. De nacht is het symbool van ballingschap, lijden, Godsverduistering, bittere ervaringen, beproevingen. De worsteling in die nacht is het gevecht met God en met jezelf. Dat kan van alles zijn. Een scharnier – of sleutelmoment in je leven, een grensovergang van bekend terrein naar onbekend gebied, een kruispunt, een crisis, een transitie. Door het coronavirus en de maatregelen daartegen worden velen op zichzelf teruggeworpen. Wanhoop en twijfel, pijn, ziekte en dood. God, waarom? Waar zijt Gij in dit alles? Waar kan ik U ontdekken? Wat is mijn plaats in het leven? Heeft het zin dat ik leef? Juist in zulke beproevingen, waarin je net als Jakob moet worstelen om staande te blijven, juist dan ben je dichtbij God en is Hij dichtbij jou. Niet vanzelfsprekend, niet te (be)grijpen, maar in het verborgene.

Ook in het *aangezicht* van je naaste, je zuster, je broeder, is het *aangezicht* van God te ontdekken. Na de ontroerende ontmoeting met Esau waar Jakob zo bang voor was, zegt hij: ‘Ik heb jouw *aangezicht* gezien zoals men het *aangezicht* van God ziet’. Weer dat kernwoord ‘*aangezicht*’. Het aangezicht van God en het aangezicht van Jakobs broer schuiven over en in elkaar. Daar kun je dus ook Gods aangezicht ontdekken: waar mensen elkaar ontmoeten en zich met elkaar verzoenen, waar wraak en haat overwonnen worden door liefde, waar tegenstanders elkaar omhelzen...

Jakob is werkelijk als een ander mens uit de worsteling tevoorschijn gekomen. Gerijpt, uitgegroeid tot een mens naar Gods hart. Dat kun je ook zien in het vervolg. Hij biedt Esau zijn geschenk aan. In het Hebreeuws is het woord voor ‘zegen’ en voor ‘geschenk’ precies hetzelfde! ‘Neem nu mijn zegen (geschenk), want God heeft mij begenadigd’, zegt Jakob. Hij geeft, in een groots symbolisch

gebaar, de gestolen zegen aan Esau terug, want hij heeft nu een eigen zegen van God ontvangen, op de grens tussen ballingschap en thuiskomen.

Wanneer ze verder moeten trekken past Jakob, die vroeger zo egoïstisch was en geen rekening hield met anderen, het reistempo aan aan dat van het kleinvee, de zogende dieren en de kinderen. Ze trekken verder 'naar de tred van het vee en naar de tred van de kinderen'. Rekening houden met hen die niet zo snel mee kunnen komen, dat is de levenshouding van de mens die door het leven gelouterd en door God gezegend is.

Wat ik ook steengoed van het vervolg van dit verhaal vind, is dat de broers, de broedervolken, niet gezamenlijk verder gaan en niet bij elkaar gaan wonen. Dat zou teveel gevraagd zijn, daarvoor is er toch te veel gebeurd in het verleden. Ze zijn nu weliswaar met elkaar verzoend, maar dat betekent niet dat ze 'close' zijn: ze zullen op afstand van elkaar verder leven. God vraagt niet het onmogelijke. Realistisch, troostrijk vind ik dit.

Door schade en schande komt de ware Jakob tevoorschijn. Menswording. Een levenslange worsteling, maar nooit meer zonder reisgenoot. Door Jakobs leven was de belofte geweven van Gods trouw, ondanks alles. Diezelfde belofte is ook in uw en mijn leven uitgeschreven. Daaraan kun je kracht ontfen om net als Jakob de worstelingen niet te ontlopen, maar áán te gaan - de worsteling met jezelf, met je falen, met wat je overkomt, met God.

Op hoop van zegen. Totdat je Hem zult zien *van aangezicht tot aangezicht*.